

DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE AİLE VE İKİLİ İLİŞKİLER

Geliş Tarihi (Received Date) 07.01.2019

Safura İNAN¹

Kabul Tarihi (Accepted Date) 11.03.2019

Özet

Türk Edebiyatı tarihinde yıllarca değeri hiç düşmeyen, üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmış ve halâ yapılmaya devam eden eserlerden birisi de kuşkusuz Dede Korkut Hikâyeleridir. Göçebe Oğuz boylarının dili, dini, sosyolojisi, tarihi, kültürü hakkında bizlere pek çok değerli bilgileri aktaran bu destansı hikâyelerde metinlerin alt satırlarında işlenen bir diğer konu da aile ve aile içindeki ikili ilişkilerdir. Bu ikili ilişkiler karı-koca, anne/baba-çocuk ve kardeş-kardeş arası ilişkilerdir. Yapılan bu çalışma da aile kavramını ve aile içindeki bu ikili ilişkileri Dede Korkut'taki 12 hikâye üzerinden aktarmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, Dede Korkut Hikâyeleri, aile, ikili ilişkiler

IN DEDE QORQUT'S STORIES FAMILY AND DUAL RELATIONSHIPS

Abstract

Dede Qorqut stories is undoubtedly one of the works that have never been mentioned in the history of Turkish Literature for many years and various works have been done and still continue to be done. In these stories, which tell us valuable information about the language, religion, sociology, history, culture of Nomadic Oguz clans, another issue in the bottom lines of the texts is the bilateral relation within the family and family. These relationship are between husband and wife, mother-father-child and brother-sister relationship. This study goals is that the concept of family and these bilateral relations within the family transferring through 12 stories in the Dede Qorqut

Key Words: Dede QorQut, Dede Qorqut's stories, family, dual relationships

GİRİŞ

Türk Dili ve edebiyatı tarihinde yeri doldurulamayacak bir eser olan Dede Korkut'u, merhum büyük âlim Fuat Köprülü şöyle ifade eder. "Bütün Türk Edebiyatı terazisinin bir gözüne Dede Korkut konsa, Dede Korkut ağır basar." Bu ifade şüphesiz Dede Korkut'un edebî tarihimizdeki yerini özetler niteliktedir. Bu güne kadar gerek yurt içinde ve gerek yurt dışında Dede Korkut hakkında sayısız çalışma hazırlanmış ve edebiyat tarihinde hikâyeler çeşitli zamanlarda derlenip bir araya getirilmiş ve kitaplaştırılmıştır.

Dede Korkut metinleriyle ilgili ilk yayın 1815 yılında H. F. Von Diez tarafından yapılmıştır. Diez *Denkwürdikeiten von Asien* (Berlin und Halle 1815) adlı kitabında Tepegöz hikâyesini tanıtmış ve Homer'in Polyphem'i ile karşılaştırmıştır. (Özçelik, c. I 2016 s.39)

Kilisli Rıfat, Dede Korkut kitabını *Kitâb-ı Dede Korkut alâ Lissan-ı Taiße-i Oğuzan* ismi ile yayınlamıştır. Kilisli Rıfat dışında Türkiye'de Orhan Şaik Gökyay, Muharrem Ergin (Dresden nüshasına dayanarak 1958'de metni, 1963 yılında ise gramer ve dizin bölümünü) Dede Korkut üzerine çalışmalar yapmış, yayınlamışlardır. Bu isimlerin dışında Semih Tezcan ve H. Boeschoten, Dede Korkut'un Dresden ve Vatikan nüshalarının çevirilerini ayrı olarak 2001 yılında yayınlamışlardır. Bir halkbilimci olan Saim Sakaoğlu da 1998 yılında "*Dede Korkut Kitabı*" adını verdiği ve iki ciltten oluşan (ilk cildi İncelemeler-Derlemeler ikinci cildi Aktarmalar olmak üzere) kapsamlı bir çalışmaya imza atmıştır. Mustafa Sinan Kaçalın ve Osman Fikri Sertkaya da yine Dede Korkut nüshaları üzerine çalışma ve yayın yapan diğer isimlerdir. Bu kadar çalışmanın olması metnin hem değerinden hem de metin içerisindeki okuma farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Nüshalar üzerindeki çalışmalar pek çok okuma farklılıklarını da beraberinde getirmiştir ve nihayet Sadettin Özçelik 2016 yılında yayınladığı Dede Korkut I ve Dede Korkut II ile bütün çalışmaları bir araya toplayarak metindeki okuma farklılıklarına dikkat çekmiş ve çoğu okuma yanlışlarını düzelterek (nedenleri ile birlikte) ciddi, derli toplu bir çalışmaya imza atmıştır.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (safura.inan@gmail.com)

Göçebe olarak yaşamlarını idame eden Oğuzların sözlü-yazılı ürünü olan Dede Korkut hikâyeleri destansı halk hikâyeleri olarak literatürde yer almış ve muhtevası tarihten sosyolojiye, belagatten dine kadar çok geniş çerçevede bilgiler barındırmaktadır. Toplumun en küçük yapısının oluşturduğu aile ile gerek sosyolojik gerekse psikolojik bir olgu olan insanlar arası iletişim ve etkileşim konusu da hikâyelerde bariz olarak verilirse de metinlerin alt satırlarında Oğuzlar zamanında aile ve aile içindeki bu ikili ilişkiler ve iletişim olguları hakkında çeşitli bilgiler mevcuttur. Bu çalışmanın amacı da her yönü ile derinlemesine incelenen Oğuznâmelerin, bir de aile hakkında bizlere vermiş olduğu bilgiler ile aile içindeki ikili ilişkileri nasıl aktardığı konusuna değinmek ve bu iki ana konuyu metinler üzerinden tanımlayarak sunmaktır.

1. Aile

Toplumun en küçük birimini aile kurumu oluşturur. Bir kurum olarak değerlendirilen “aile” geçmişten günümüze en çok önem verilen değerlerden birisidir. Türk aile birliğinin kurulmasında, oluşmasında toplumumuz içerisinde erkekten daha çok kadının ön plana çıkmaktadır. Ailenin birliği, dirliği için kadına erkekten daha fazla rol düşmektedir. Bir aile kurumundaki kadının önemi, Dede Korkut’ta da açık olarak ifade edilmiştir.

Dede Korkut’un mukaddime bölümünde kadın 4’e ayrılır.²

Ozan der: Kadın dört türlüdür; Birisi solduran soptur, Birisi dolduran toptur, Birisi evin direğidir, Birisi ne kadar söylersen eskisi gibidir. (Özçelik, c. I 2016 s.622)

Bu dört kadın tipinden sadece evin direği olarak adlandırılan kadın tipi yücedir ve aile kurarken bu tip kadının eş olarak seçilmesi gerekmektedir. Hatta öyle ki evin direği olan kadınlar Ayişe, Fatıma soyu olarak yüceltilmektedir. Ayrıca bu kadınların bebeklerinin olması ve ocaklara (aile içine) böylesi kadınların gelmesi duasında bulunur. Geri kalan üç tipteki kadın için Korkut Ata kargışta bulunur. Zira Korkut’un söylediği bu kadınlardan birisinin eş olması durumunda o ailenin vahamete uğrayacağı ve Türk toplumuna zararı dokunacağına işaret eder.

Ailenin varlığı ve aile kelimesinin anlamını bütünüyle taşımak için bir şart da çocuk sahibi olmaktır. Erkek ya da kız olsun çocuk sahibi olmak aile için çok önemlidir. Öyle ki boyların oturacakları otağlar dahi buna göre şekillenir. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu’nda boy için çocuğun ne derece önemli olduğu şöyle aktarılır:

“Hanlar hanı Bayındır Han yılda bir kere toy verip Oğuz beylerini konuklardı. Yine toy verip attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kestirmişti. Bir yere ak otağ, bir yere kızıl otağ, bir yere kara otağ kurdurmuştu. Kimin oğlu kıza yoksa kara otağa oturtun, altına kara keçe döşeyin, kara koyun yahnisinden önüne getirin. “Yerse yesin yemezse kalksın gitsin” demişti. Oğlu olanı ak otağa, kıza olanı kızıl otağa oturtun. Oğlu kıza olmayanı Allah taala lanetlemiştir; biz de hoş görmeyiz, belli bilsin demiştir. (Özçelik, c. I 2016 s.625)

Burada çocuğu olmayanı kara otağa kondurulup renk olarak da karanın (siyah) seçilmesi yersiz değildir. Renk olarak kara hep kötülük ve psikolojik olarak da karamsarlığı ifade eder. Yas törenlerinde siyah giyilmesinin nedeni de kötü durumu, psikolojik olarak karamsarlığı, kişinin içinde bulunduğu hüznü, acıyı aktarabilmek içindir.

Çocuğun aile içindeki önemi bir kez de Bay Püre’nin Oğlu Bamsı Beyrek Boy’unda anlatılır. Hikâyede Bay Böre Bey Bayındır Han’ın otağında Bayındır Han’ın karşısında, sağında ve solunda yiğitleri görünce ağlamaya başlar. Bu feryadı görenler Bay Böre çocuğu olmadığı için, Allah tarafından kendisini lanetlenmiş olduğunu söyler ve bunun üzerine güçlü Oğuz beyleri hep birlikte Allaha ellerini açar ve Bay Böre’ye bir kız çocuk nasip olması için Allah’a dua ederler ve nihayetinde Allah tarafından Bay Böre’ye bir kız çocuğu nasip olur. Çocuk o kadar kıymetlidir ki genel inanç; çocukları olmayanların Allah tarafından lanete uğradıkları yönündedir. İnançlı Oğuz boyları içinde Allah’ın lanetlemiş olduğu kişiyi lanetleme ve toplumdaki dışlama yaygın bir davranış haline gelmiştir.

Ailenin oluşması için çeşitli aşamalardan da geçmek gerekir. Bunlardan ilki söz kesme ve nişandır. Söz kesme ve nişan merasiminin taşıdığı anlam evlenmek için kız ile oğlanın ve de ailelerin

² Dede Korkut’ta var olan hikayelerden alıntılar için kaynak olarak Sadettin Özçelik’in iki cilt halinde hazırlanmış olan Dede Korkut kitabı esas alınmıştır.

aralarında bir söz birliği yapmalarına dayanır. Allah'ın emri ile kızı, ailesinin büyüklerinden istedikten sonra takılan yüzük de verilen sözün bir mührü olur. Söz kesme ve nişandan sonra düğün merasimi vardır. Düğün merasimini de açık olarak Bay Büre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu hikâyesinde Bamsı Beyrek ile Banu Çiçek'in düğün töreninde görmekteyiz. Düğün töreni bugün Anadolu'nun pek çok yerinde devam eden geleneklere dayanmaktadır. Davul, zurna gibi düğünlerde sıkça kullanılan eğlence enstrümanları Dede Korkut'ta da geçmektedir. Dikkat çeken bir nokta ocağın yani evlenecek olan kız ile oğlanın evlendikten sonra oturacakları evin kurulmasıdır. "Oğuz zamanında bir yiğit ki ivlense oh atar-idi, okı ni yirde düşse anda gerdek diker-di." Bamsı Beyrek de okunu attı ve gelin odasını oraya kurdu. (Gönen, s.68)

Yani evlenen gelinin kayınvalide ve kayınbaba ile birlikte oturması geleneği Dede Korkut'ta görülmez. Aile bugünkü anlamı ile çekirdek aile tipindedir. Bir arada olmalarına rağmen herkesin ocağı, evi ayrıdır. Her evde anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile yaşamaktadır.

Gerek çekirdek aile içerisinde gerekse büyük aile içerisinde en çok göze çarpan husus ise aile içindeki saygı ve sevgidir. Eşler birbirine son derece sevgi besler ve bir o kadar da saygı duyarlar, aynı şekilde kaynana ve kayınbabaya da öz anne-babaya gösterilen saygı ve sevgi gösterilir. Özellikle vurgulanan aile içinde anne hakkının Tanrı hakkı ile bir tutulmasıdır ve hemen her hikâyenin son yahut baş kısımlarında "*Ana hakkı Tanrı hakkıdır*" sözünün sıklıkla tekrar edilmesidir. Aile içinde anlaşmazlık, huzursuzluk söz konusu değildir.

Eşler arasında da çok büyük bir sadakat vardır. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy adlı hikâyede kâfirler Kazan Bey'in hatununun kim olduğunu öğrenmek için Uruz'un etini cariyelere yedirip hatunu (anneyi) bulmak isterler. *Kazan oğlu Oruz'u hapisten çıkarın, boğazından urgan ile asın. Kıyma kıyma ak etinden çekin kara kavurma yapıp kırk bey kızına iletin. Herkim yedi o değil; her kim yemedi, o Kazan hatunudur. Çekin döşeğimize getirelim, şarap sunduralım, demişler.* (Özçelik, c. I 2016 s.647) Bu sözleri duyan Borla Hatun, oğlu Oruz'a danışır ve şöyle der: *Senin etinden, oğul a yiyeyim mi yoksa sası dinli kâfirin döşeğine gireyim mi? Ağan Kazan'ın namusunu batırayım mı, nasıl edeyim oğul* (Özçelik, c. I 2016 s.647)

Bu sözler üzerine Borla Hatun'un oğlu Oruz'un cevabı son derece dikkat çekicidir.

Sakin hatun ana, benim üzerime gelmeyesin. Benim için ağlamayasın. Bırak beni, kadın ana, çengele assınlar. Bırak etimden kessinler, kara kavurma etsinler. Kırk bey kızının önüne iletsinler. Onlar bir yediğinde sen iki ye! Seni kâfirler bilmesinler, duymasınlar. Ta ki sası dinli kâfirin döşeğine girmeyesin, şarabını sunmayasın, babam Kazan'ın namusunu ayağa düşürmeyesin sakın! dedi. (Özçelik, c. I 2016 s.646)

Bu sözler ile namus kavram ön plana çıkartılmaktadır. Evlat uğruna olsa dahi, sadakatten taviz verilmediğini gösteriyor. Bu katı kuralın çiğnendiği meşhur Tepegöz hikâyesinde ise Aruz'un çobanı bir peri ile yasak aşk yaşar ve bu ilişkiden Tepegöz doğar.

Bu yasak ilişki de toplum tarafından hoş karşılanmayan bir husus olduğu için sonu da pekiyi olmaz. Tepegöz adında yarı insan yarı canavar olağanüstü bir varlık dünyaya gelir. Adını bile alınının ortasında bulunan tek gözünden alır. Bütün Oğuz halkına bela olur. Koyun ve insan eti ile beslenen Tepegöz'ün doymak bilmemesi sonucu analar oğulsuz kalır. Toplum tarafından hoş karşılanmayan böylesi bir olay sonucunda da adeta Tepegöz bir ceza olmuştur ve alttan alta kötü olayların sonucunda tüm topluma zarar verebilecek bir ceza ile karşılaşılabilen mesajı verilmektedir.

2. İkili İlişkiler

2.1. Karı-Koca İlişkisi

Dede Korkut'ta karı-koca ilişkisinin temelini sevgi oluşturmaktadır. Eşler birbirlerine daima sevgi sözcükleriyle hitap ederler. Aşağılama, hakaret ya da argo sözler hikâyelerde bulunmaz. Oğuzların sosyolojik yaşamları hakkında da bilgiler edindiğimiz Dede Korkut hikâyelerinde genel olarak aile içinde demokrasi hâkimdir. Hikâyelerde erkeklerin ön planda olduğunu görmemize karşın kadınlar, erkeklerinin arkasında bir kalkan, bir dağ, bir destekçi ve sadakatinden ödün vermeyen kendi içlerinde birer kahramandır.

Karı koca arasındaki sevgi sözcükleri Dirse Han hikâyesinde açık olarak görülmektedir. Dirse Han çocuğu olmayan bir yiğittir. Bayındır Han'ın buyruğu ile kız çocuğu olanı kızıl otağa, erkek çocuğu olanı ak otağa, kızı oğlu olmayanı da kara otağa kondurulmasını emretmiştir. Dirse Han'ın da çocuğunun olmamasından dolayı kara otağa oturtulmak istenir ve bu duruma Dirse Han içerlenir. Kalkar evine, karısının yanına gider ve:

Beri gel başım bahtı, evim tahtı! Evden çıkıp yürüyende selvi boylum, topuğunda sarmaşanda kara saçlım, Kurulu yaya benzer çatma kaşlım İki badem sığmayan dar ağızlım güz elmasına benzer al yanaklım hatunum, direğim, ağır başlım! (Özçelik, c. I 2016 s.625-626)

Sözleri ile karısına tatlı dil ile çocuklarının olmayışının sebebini sorar. Bu sevgi ve hitaplar aynı şekilde kadının kocasına söylemlerinde de görülür. Aynı hikâyenin devamında:

Beri gel başımın bahtı, evimin tahtı! Han babamın güveyisi, Hatun anamın sevgisi. Atam anam verdiği, göz açıp gördüğüm, Gönül verip sevdiğim A Dirse Han! (Özçelik, c. I 2016 s.630)

Eşler arasındaki bu sevgiye dayalı ifadeler, hoşgörüyü ve güzel söylemleri diğer hikâyelerde geçen konuşmalar ile zenginleştirilebilir. Mesela Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nda Azrail'e karşı gelen Deli Dumrul'un sözleri Tanrı tarafından hoş karşılanmaz ve canının alması için Deli Dumrul'un karşısına Azrail'i çıkartır. Deli Dumrul sırası ile annesinin babasının yanına gitse de ikisi de can tatlı geldiği için canlarını vermeye razı olmazlar ve son çare Deli Dumrul hasretlisinin (eşinin) yanına gider ve başından geçen olayı anlatıp karısına canını vermeye razı olup olmadığını sorar ve eşinin verdiği sözler canı pahasına da olsa kocasına olan sevgisinin ve sadakatinin kanıtı olur:

-Ne dersin, ne söylersin? Göz açıp gördüğüm, Gönül verip sevdiğim! Koç yiğidim, şah yiğidim, Aynı yastıkta baş koyup öpüştüğüm! Karşı yatan kara dağları senden sonra ben neylerem? Yaylar olsam benim mezarım olsun! Soğuk soğuk sularını içer olsam benim kanım olsun! Altın akçeni harcar olsam benim kefenim olsun! Tavla tavla seçkin atını biner olsam benim tabutum olsun! Senden sonra bir yiğidi sevip varsam birlikte yatsam ala yılan olup beni soksun! Senin o kötü anan baban, bir canda ne var ki sana kıyamamışlar. Arş tanık olsun, kürsü tanık olsun! Kadir tanrı tanık olsun! Benim canım senin canına kurban olsun. (Özçelik, c. I 2016 s.705)

Kadın evin direği olmakla birlikte yeri geldiğinde erkek gibi savaşılabilecek, cesur alp tipi bir kadın olabilmektedir. Çok iyi ata binen, savaşıp, kılıç tutmayı bilen cevval kadınlar da hikâyelerde mevcuttur. Kadın Oğuz sosyal yaşamının her alanında başarılıdır. Kadınların bu özellikleri ise erkekleri incitmez, kadın karşısında yenilmek toplum içinde, erkeklerin ayıplanmalarına sebep olsa da içten içe erkekler eşlerinin kendilerini yenecek kadar güçlü ve kahraman olmalarından gurur duyar, bu durum onları memnun eder.

Bay Böre'nin oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda doğduklarında Bamsı Beyrek ve Banu Çiçek beşik kertmesi edilir. Bamsı Beyrek beşik kertmesini bulmak için Banu Çiçek'i bulmaya gider ve beşik kertmesini tanıyan Banu Çiçek kendisini Banu Çiçek'in dadısı olarak tanıtır ve Bamsı Beyrek ile ava çıkarlar. Bamsı Beyrek at tepmede ve ok atmada Banu Çiçek'i geçer fakat savaşımaya geldiğinde Bamsı Beyrek tam Banu Çiçek'e yenileceğini anlayacağı anda kızın memesinden tutar ve ancak bu şekilde kızı yenebilir. Hileyle yenmiş olsa da Bamsı Beyrek kendisine kafa tutacak bir kadını öteleyip hor görmez aksine karşısındaki kişinin beşik kertmesi olduğunu öğrenince oracıkta onu öper, bu güçlü kadının kendi eş adayı olmasından dolayı memnuniyetini gösterir.

2.2. Ebeveyn-Çocuk İlişkisi

2.2.1. Baba-Çocuk İlişkisi

Dede Korkut kitabında bulunan hikâyeleri okuduğumuz zaman kuvvetli bir aile bağının var olduğunu görmekteyiz. Türk toplumunun çok erken dönemlerinden bugüne kadar varlığını bu denli muhafaza etmesinde bir etken de aileye verilen değer ve aile içindeki bireyler arasındaki ilişkinin, sağlam ve koparılmaz bağlar ile birbirine bağlı olmasından kaynaklanmaktadır.

Kadın ve erkeğin evlenmesi Dede Korkut hikâyelerinde ailenin oluşması için yeterli değildir. "Aile"nin tam manası ile oluşması için evliliğin bir çocuk ile tamamlanması gerekmektedir. Aileye ve dolayısıyla aile içinde var olan, benliğini kazanan çocuk da anne baba için son derece önemlidir.

Türklerin İslamiyet'e geçmesi ile birlikte dini birtakım ritüellerin ve inançların benimsendiğini Dede Korkut'ta da görmekteyiz. Bu bağlamda "Evladın cennetten bir meyve" olarak görülmesi ve bu nedenle evlatların çok kıymetli olması, gözden bile sakınılması, her zaman güzel sözler ile hitap edilerek evlat sahibi olmayanların kalplerinin buruk olması İslam inancından gelen bir inanıştır.

Günümüz aile yapısının aksine ister anne olsun ister baba olsun çocuklarına sevgilerini göstermekten ve dile getirmekten asla kaçınmazlar. Çünkü günümüz ailelerine baktığımız zaman sevgi, şefkat gibi duyguları açığa çıkartan rol annenin üzerinde iken babalar daha çok otorite ve bazen de bir korku kaynağı olarak aile içindeki rollerini üstlenmektedirler. Bu durum, hikâyelerde tam tersidir; anne ve babaya duyulan saygı ve sevgi paraleldir; birisi diğerinden daha ağır değildir. Dolayısıyla Oğuz aile yapısı da bu iki ana duygu etrafında şekil almaktadır.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinde Dirse Han, zorluklar içerisinde erkek evlat sahibi olmuş bir babadır. Oğlu olduktan sonra bütün varını yoğunu oğluna verip yanındaki yiğitleri görmeyince yiğitler bu durumu kıskanır ve baba oğulun arasını açmak, Boğaç Han'ı öldürtmek için Dirse Han'a oğlu hakkında iftiralar atar ve bu iftiralar üzerine Dirse Han, oğlunu öldürmek için emrindeki askerler ve oğluyla birlikte ava çıkarlar ve burada baba, oğlunu vurur. Hatununun yanına giden Dirse Han, eşinin kendisine oğlunu sormasına karşılık eşine cevap vermez, veremeyecek kadar müteessirdir. Burada aslında bir babanın evladını öldürmesi bir ebeveynin davranışları arasında kabul göremeyecek kadar kötüdür. Lakin burada unutulmaması gereken Oğuzlardaki bir aile kadar kutsal ve ehemmiyete sahip olan vatan, millet kavramlarıdır. Ana kucağının vatan toprağı ile bir sayıldığı Türk toplumlarında yeri geldiğinde anne yeri geldiğinde baba ve yeri geldiğinde eş, çoluk, çocuk her şeyden vazgeçilebilir ancak vatandan, millettten vazgeçilmez. Zaten vatanın ve milletin ne denli önemli olduğunu bilen yiğitler de bu kutsal değerleri kullanarak, Boğaç Han'ın Oğuz'a ve Oğuz halkına ihanet ettiği yalanlarını söyleyip bir babayı oğluna düşman ederler. Ancak yine de Dirse Han, eşine "oğlumu vurdum, onu öldürdüm" diyemeyecek kadar çocuğuna düşkündür.

Hikâyenin ilerleyen kısmında ise Boğaç Han annesinin ve Hızır'ın yardımı sayesinde yarasından kurtulur ve bunu öğrenen Dirse Han'ın askerleri sırf Dirse Han oğlunun yaşadığını ve attıkları iftirayı öğrenip kendilerini öldürmesin diye Dirse Han'ı esir alıp ona eziyet ederler. Bu durumu öğrenen Boğaç Han hiç tereddüt etmeden yanına askerlerini alır ve babasını kâfirlerin elinden kurtarır. Babaya karşı bir öfke duymaz, başına gelenlerden ötürü babasını suçlayıp onu ölüme terk etmez. Bir evlat olarak babasına karşı sadakatini her daim gösterir. Böylesi bir trajik durumda bile bir evladın babasına karşı duyduğu sonsuz sevgi ve merhameti Dedem Korkut bize soylayarak aktarmıştır.

Bay Büre Oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde de yine anne-baba ve çocuk arasındaki ilişkinin Dede Korkut'ta ve akabinde geçmiş Türk toplumlarında nasıl olduğunu göstermektedir. Bamsı Beyrek; daha yeni doğmuş bir bebek iken Banu Çiçek adında bir bey kızı ile beşik kertmesi yapılır ve bu iki çocuk büyüyüp evlenme yaşı geldiğinde Bamsı Beyrek beşik kertmesini bulur ve ona nişan yüzüğü takar ancak düğün günü Bamsı Beyrek kâfirler tarafından kaçırılır ve akabinde "Yalancı Yaltacuk" adı verilen bir hain Bamsı Beyrek'e ait olduğunu iddia ettiği kanlı bir gömlek getirir ve herkes artık Bamsı Beyrek'in öldüğüne inanır, Banu Çiçek ile evlilik hazırlığına başlar. Ancak Beyrek, tekfur kızının yardımı ile kaleden kurtulur ve ilk işi nişanlısı Banu Çiçek'in yanına gelir.

Bamsı Beyrek, düğünün yapıldığı yere gelir ve Banu Çiçek'i bulur, ikisi arasında geçen konuşmadan sonra Banu Çiçek, karşısındaki delikanlının beşik kertmesi olduğunu anlar ve doğruca koşarak bu müjdeli haberi Beyrek'in annesine ve babasına vermeye gider.

Kayın ata! Kayın ana! Müjdelik bana ne verirsiniz? dedi. Beyrek'in atası anası der: -Dilin için öleyim gelinciğim! Yoluna kurban olayım gelinciğim! Yalan ise bu sözlerin gerçek ola, gelinciğim! Sağ esen çıkıp gelse karşı yatan kara dağlarım sana yaylak olsun! Soğuk soğuk sularım sana içit olsun! Kulum hizmetçim sana yardımcı olsun! Seçkin atlarım sana binit olsun! Katar katar develerim sana yüklet olsun! Ağıllarda akça koyunun sana şölen olsun! Penceresi altın çadırım sana gölge olsun! Kara başım kurban olsun sana, gelinciğim! dedi. (Özçelik, c. I 2016 s.678-679)

Bu satırlardan çok net olarak anlaşılan bir anne, babanın çocuklarının ölümünden sonra nasıl bedbaht bir duruma düştükleridir. Sıralı dağların yıkılması, kanlı suların çekilmesi, koca ağacın kurumması, seçkin atın yaşlanması, kızıl develerin yaşlanması metaforları ile anlatılmak istenen bu

trajik durum ile anne babanın çocuklarına ne kadar düşkün olduğunu görmekteyiz. Ebeveynlerin çocuklarını kaybetmesi ile aslında hayatlarında var olan bütün güzellikler de beraberinde yok olması demektir.

Ayrıca gelinin yani Banu Çiçek'in müjdelik istemesi üzerine atanın ve ananın müjdelik olarak anne ve babanın; gelinin yolun kurban olması, kara dağlarını yaylak olarak, soğuk sularını içit olarak, kulunu hizmetçisini yardımcı olarak, seçkin atlarını binit olarak, katar katar develeri yüklet olarak, akça koyununu şölen olarak, altın akçesini harçlık olarak, altın beylik çadırını gölgelik olarak hatta ve hatta kara başını kurban olarak gelinlerine verecek kadar bütün varlıklarından vazgeçmeleri söz konusudur. Bu vazgeçme de ebeveyn için çocuğunun sahip olduğu bütün varlıkların da üzerinde bir varlık olduğunu göstermektedir.

Bu hikâyede ve bu satırlarda bir başka ilişki de söz konusudur. Banu Çiçek her ne kadar Bamsı Beyrek'i öldü zannedip başka birisi ile evlenmek üzere olan bir kız iken hâlâ eski nişanlısının annesi ve babasının gözünde o, gelinleridir. Bu durum da "gelin" kavramının sadece kişilerin oğulları ile evlenen kız olmaktan çıkartmakta, anne-babanın kendi evlatlarından farksız bir konuma getirmektedir. Yine ayrıca günümüzün aile yapısı içerisinde sıkça rastlanan ve nahoş olan kayınvalide-gelin çekişmesi Dede Korkut'ta görülmemektedir. Kayınvalide-gelin arasında daima bir saygı ve sevgi mevcuttur. Gelinler saygıda kusur etmezler ve birbirlerine hep güzel sözler söylerler. Huzur bozucu herhangi bir unsur da yoktur. Bu ilişkinin derecesi, kuvveti de en güzel bu hikâyede aktarılmıştır.

Kazan Bey Oğlu Oruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'da da Oruz'un babasına "...Oğul da kılıç kuşanır baba şerefi için. Benim de başım kurban olsun senin için" (Özçelik, c. I 2016 s.685) sözü babaya duyulan saygının ve sevginin mübalağalı da olsa kanıtıdır. Baba için, ata için evlat hiç düşünmeden canından vazgeçebildiğini ve bunun açıkça dile getirildiğini görmekteyiz. Aynı hikâyede "O zamanda oğul, atanın sözünü iki etmezdi; iki etse o oğlanı kabul etmezlerdi." (Özçelik, c. I 2016 s.685) ifadesi ile de babanın evlat üzerindeki hem otoritesini hem de saygısını göstermektedir. Aynı zamanda babanın sözünü iki eden evladın toplumdan dışlandığı da ifade edilmektedir. Bu da Oğuz toplumunda aileye verilen değerlerin bir diğer göstergesidir.

Bamsı Beyrek hikâyesinde güçlü bir anne-baba ile çocuk arasında bir ilişki, bağ görmemize karşı Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nda ise bu durumun tam aksi bir durum söz konusudur. Deli Dumrul, Azrail ile güç yarışına girip bu yarışta kaybetmesi üzerine Allah'a yalvarır, Allah'ın birliğine iman eder ve sözlerinin güzelliği karşılığında Tanrı, bir can getirmesi karşılığında Deli Dumrul'un canını bağışlayacağını söyler. Bunun üzerine Deli Dumrul soluğu ilk olarak babasının yanında alır ve başından eceni atasına anlatır ancak babanın verdiği cevap şaşırtıcıdır.

Babası der:Dünya şirin, can aziz; canıma kıyamam belli bil. (Özçelik, c. I 2016 s.702-703)

Hikâyede başta oğluna methiyeler düzmesinin akabinde babanın ağzından dökülen bu satırlar bir önceki hikâyeden oldukça farklıdır. Genel olarak Dede Korkut'ta çok güçlü olan ebeveyn ile çocuk arasındaki bağların bu hikâyeye ters yüz edildiğini görmekteyiz. Önceki hikâyede bütün malından ve canından vazgeçmeye hazır olan bir baba modelinin aksine bu hikâyede; malından, dönemine göre çok değerli olan maddi varlıklardan vazgeçmeye hazır olan bir baba olmasına rağmen canın tatlı, vazgeçilmez bir nimet olmasından ötürü canını oğlu için vermeyi göze alamayan bir baba vardır.

Kazılık Koca Oğlu Yegenek Boyu'nda da Yegenek 16 yaşına gelinceye dek ölü olarak bildiği babasının kâfir kalesinde tutsak olduğunu öğrenince ilk işi Bayındır Han'ın yanına gidip ondan er isteyip babasını kurtarmak için kâfir kalesine gider. Allah'a duası ve güçlü askerler ile birlikte babasını kurtarır. Burada bir husus da babasını hiç tanımayan bir yiğit olmasına karşın Yegenek, içindeki baba sevgisi ile birlikte hemen babasını kurtarmaya gider ve birbirlerinin yüzlerini hiç görmemiş bir baba-oğul olmalarına rağmen Kazılık Koca ile Yegenek birbirlerinin tanırılar, hasret giderirler.

2.2.2. Anne- Çocuk İlişkisi

Kadının hak ettiği yeri aldığını görebildiğimiz Dede Korkut hikâyeleri, henüz yerleşik hayata geçemeyip göçebe hayat süren Oğuzların yaşantısını anlatan destansı hikâyelerdir. Bu hikâyelerde kadın, tıpkı erkek gibi yeri geldiğinde savaşmakta, yeri geldiğinde de bir anne, kız kardeş ve bir eş olarak üzerine düşen görevleri lâyıkıyla yerine getirebilmektedir. (Savkan, s.90)

Kadının bu kadar vasfının arasında en önemli vasfı kadın bir annedir ve Dede Korkut'ta içerisinde anne motifinin olduğu bütün hikâyelerde tekrar eden söz "Ana hakkı Tanrı hakkı" sözüdür. Bu söz bile göçebe olan Oğuz boylarında "anne" kavramının ne derece önemli olduğunu göstermektedir. İslamiyet'in kabulünden sonra İslam öğretilerini ve peygamber hadislerini öğrenen Oğuz Türkleri de Hz. Muhammed'in "Cennet anaların ayakları altındadır" sözünü benimsediğini ve evlatların annelere gereken değeri verdiğini görüyoruz.

Anneliğin gücü, değeri ve anne ile evlat arasındaki bağın kuvveti, önemi Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda çok net bir şekilde görülür. Dirse Han yanındaki yalancı yiğitlerin kışkırtmasına kanıp oğlunu da yanına alarak oğlunu öldürmek için ava gider ve oğlunu vurur. Otağına yalnız döndüğünü gören Dirse Han'ın eşi:

İki gittin, bir gelirsin, yavrum hani! Karanlık gecede bulduğum oğul hani? Çıksın benim kör gözüm, a Dirse Han! Yaman seçirir. Kesilsin oğlanın emdiği süt damarım, yaman sızlar. Sarı yılan sokmadan akça tenim, kalkıp şişer. Biricik oğul görünmez, bağrım yanar. Kuru kur çaylara köprücükler yaptım. Kara giysili dervişlere adaklar verdim. Aç görsem doyurdum, çıplak görsem donattım. Tepeler gibi et yığdım, göl gibi kımız ağdırdım. Dua ile bir oğul güçlkle buldum. (Özçelik, c. I 2016 s.630)

Kadın eğer aynı zamanda anne ise evladı için canından vazgeçebilecek, evladı olmamasındansa ölmeyi tercih edecek kadar cesur ve aynı zamanda çocuğuna düşkündür. Kadımlar, anne olduktan sonra adeta evlatları için yaşamaktadır.

Anne, hikâyede bu kadarı ile kalmaz o, aynı zamanda ak, helal sütü ile evladına ilaç, merhem şifa kaynağıdır. Hikâyenin devamında yeri geldiğinde bir alp gibi ata binen, kılıç kuşanan anne cariyelerini de yanına alarak oğlunun peşine, izini sürmeye, onu bulmaya gider ve nihayet muradına erer ve oğlunu bulur. Ancak oğlu yığılmış, yaralı bir vaziyette yatmaktadır. Annesinin başına gelip feryat eden annesinin sesini duyan Boğaç Han gözlerini açar ve şöyle der:

Ana ağlama bana bu yaradan ölüm yoktur, korkma. Boz atlı Hızır bana geldi, üç kere yararamı sıvadı, "Bu yaradan sana ölüm yoktur, dağ çiçeğiyle anan sütü sana merhemdir."

Annenin sütünün bile şifa olması anneye verilen değerın ötesinde annenın kutsallığını göstermektedir. Şifanın yalnızca Tanrı tarafından insanlara dağıtılan bir lütuf olmasının yanında ana hakkının Tanrı ile eş değer tutulmasının bir göstergesi de annenın belki de Tanrı'dan sonra gelen en kutsal varlık olmasıdır.

Savran'ın da dikkat çektiği gibi Oğuz içinde her zaman kutsal ve itibarlı bir yere sahip olan annelik ve anne-çocuk ilişkisinin bazen kötü amaçlar için kullanılmasını Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy'da görülür. (Savran, s.92)

-Mere gidin, Kazan'ın oğlu Uruz'u çekin, çengele asın, kıyma kıyma ak etinden çekin, kara kavurma pişirip kırk bey kızına iletin. Her kim yedi, o değil; her kim yemedi, odur. Alın şarap sunsun, dedi.

Hikâyede kutsal kabul edilen anneliğin kafirlerin kendi emelleri için kullandıkları görülür. Ayrıca anne veya baba kendi canını çocuğu için feda etmeye hazır olduğu gibi çocuk da Tanrı hakkı ile bir gördüğü annesi ve babasının sağ olması için kendi canını feda etmeye daima hazırdır.

Tıpkı baba-oğul arasında olduğu gibi anne-oğul arasında da her zaman bu kadar sağlam bir ilişki bulunmadığı hikâye de vardır Deli Dumrul hikâyesinde Deli Dumrul'a, babasının canını vermemesinin ardında Deli Dumrul annesinin yanına gider, başından geçenleri annesine anlatır ve ondan kendisine canını vermesini ister. Ancak anne de baba gibi canın evlattan tatlı olduğunu ve canını veremeyeceğini söyler.

Ve genel olarak, Dedem Korkut'un gelip dualar etmesi ile biten hikâyelerin sonunda Dedem Korkut anne ve babaya da dua etmeyi ihmal etmez. Aksakallı babanın ve ak saçlı annenın yerinin cennet olması için Allah'a duada, temennide bulunur.

2.2. Kardeş İlişkileri

Büyük bir toplumu oluşturan Oğuzların hayatlarının izdüşümü olan Dede Korkut hikâyelerinde kan bağı olsun ya da olmasın bütün Oğuzlar birbiri ile kardeş gibidirler. Tıpkı kardeşler arasında olan sevgi, saygı, merhamet, vefa ve dayanışma gibi değerler bütün Oğuzlar içinde kabul görmüş ve adeta yazısız bir kural olmasının yanında bu değerleri en çok kan bağı bulunan kardeşler arasında daha somut bir şekilde görmektediriz.

Anne- baba ile çocuk arasında bulunan o kuvvetli bağı kardeşler arasında da daim olduğunu görmekteyiz. Bu değerlerin bugünkü Türk toplumunda yazılı olmayan kurallarda da geçerli olduğunu görmekteyiz.

Kardeş ilişkisinde en dikkat çeken öge büyük kardeşin bir baba, ata olarak görülüp benimsenmesidir. Babaya, anneye gösterilen hürmet ağabeye de gösterilir ve kardeşin yokluğu demek bir çocuğun öksüz yahut da yetim kalması demektir. Yaşanılan duygusal boşluk ikisi arasında da eşittir.

Bamsı Beyrek hikâyesinde Beyrek'in öldüğünü sanan ailesi derin bir üzüntü içerisinde yas tutarken Beyrek, nişanlısının düğün günü toyu basar ve ardından atasının otağına gelince kız kardeşini gören Beyrek ile kardeşi arasında bir konuşma geçer ve kız kardeşi:

Karşı yatan kara dağı sorar olsan ağam Beyrek'in yaylastıydı. Ağam Beyrek gideli yaylarım yok. Soğuk soğuk suları sorar olsan Ağam Beyrek'in içtiydi. Ağam Beyrek gideli içerim yok. Tavla tavla seçkin atları sorar olsan ağam Beyrek'in binitiydi. Ağam Beyrek gideli binerim yok. Katar katar develeri sorar olsan Ağam Beyrek'in yükletiydi. Ağam Beyrek gideli yüklerim yok. Ağullarda akça koyunu sorar olsan Ağam Beyrek'in şöleniydi. Ağam Beyrek gideli şölenim yok... (Özçelik, c. I 2016 s.670-671)

Görüldüğü üzere kardeşin yokluğu tıpkı anne baba gibi kardeşler arasında da büyük üzüntü kaynağıdır. Bunun dışında Dede Korkut hikâyelerinde ağabey, babadan sonra geldiği için abiye de "ağa, ata" şeklinde hitap edilir. Bu da yine kardeşler arasında küçüğün büyüğe gösterdiği saygının da göstergesidir.

Renklerin insanların psikolojilerini yansıttıklarını ve psikolojilerine bir etkisi olduğu bilinmektedir. Siyah renk de yasın, üzüntünün, melankolik bir duygu halinin yansımasıdır. Cenaze törenlerinde insanların genellikle siyah giymeye özen göstermeleri de bu nedendir. Yası olan yahut çok yakınından birisinin kötü bir hastalığa yakalanması sonucunda yakınların açık renkli giyinmemeleri bir âdet halini almıştır. Aynı hikâyede (Bay Böre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu) Beyrek büyük kız kardeşlerinin yanına gider ve kız kardeşleri, kardeşlerinin ölümünden sonra ak otağdan çıkıp kara otağa gittiğini ve ak çıkartıp kara giyindikleri dile getirilir. Çünkü kız kardeşler, ağabeylerinin öldüğünü sanmaktadır ve yasta oldukları için karalara dönen iç dünyalarını gündelik yaşamlarına da entegre etmişlerdir.

Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü hikâyede Basat, kardeşini öldüren Tepegöz'den intikam almak için Tepegöz'ün peşine düşer. Kardeşinin üzüntüsü Basat'ı katil yapacak olsa da diğer taraftan analarından evlatlarını alan Tepegöz'ü öldürmek; yüreği evlat acısıyla dolu annelerin intikamını alacağından Basat, bütün annelerin gözünde bir kahraman olacaktır. Basat'ın Tepegöz'ü öldürmesi en başta kardeşine olan düşkünlüğü ve ona duyduğu özlem ve üzüntüsünün kanıtıdır.

-Kırk yerde dikilmiş otağlarını o zalim yıktı a kardaş! Yürük atların, tavlısından o zalim seçti, ula kardaş! Beserek develerinin sürüsünden o zalim ayırdı, ula kardaş! Şölenine ayırdığın koyununu o zalim kesti, ula kardaş! Ak sakallı babamı oğul! diye ağlattın, ula kardaş! Akça yüzü anamı sızlattın, ula kardaş! Karşı yatan kara dağımın yükseği kardaş! Akıntılı görklü suyumun taşkıını kardaş! Güçlü belimin kuvveti, kara gözlerimin ışığı kardaş! (Özçelik, c. I 2016 s. 730)

Öşün Koca Oğlu Segrek Boyu'nda da kardeşe olan vefa borcu çok güzel bir şekilde aktarılmıştır. Segrek, yıllar sonra tutsak edilmiş bir kardeşi olduğunu öğrenince hemen kardeşini kurtarmaya girişir, yanına Oğuz erlerini alarak kardeşini kurtarmaya gider. Kardeş söz konusu olduğunda göz hiçbir şey görmez, ne pahasına olursa olsun Segrek kardeşini kurtarmaya yemin eder. Hikâyenin devamında iki kardeş, Egrek ve Segrek, kavuştukları zaman birbirlerine sarılırlar ve küçük

kardeş olan Segrek, ağabeyinin elini öperek abisine olan saygı ve hürmetini gösterirken abi olan Egrek ise kardeşinin boynunu öperek kardeşine sevgisini göstermektedir. (Özçelik, c. I 2016 s.755)

SONUÇ

Bu çalışmada bozkır kültürünün bir parçası olan Oğuz toplumunun sosyal, siyasal, ekonomik kısacası bir toplumda var olan bütün temel yapısını bize gösteren Dede Korkut hikâyelerinde sosyal hayatın yapı taşı olan “aile” ve aile içindeki ilişkiler çeşitlik başlıklar altında aktarılmıştır. Hikâyelerde geçen bölümler ile elde edilen tespit; Oğuzlarda sağlam temeller ile atılmış bir aile yapısı mevcuttur. Aile içerisinde günümüzden farklı olarak ataerkil bir yapıdan ziyade kadın ve erkeğin pek çok yönden eşit olduğudur. Ailede hatta “anne ve eş” rollerini üstlenen kadının payı daha büyüktür. Ailenin var olması demek Oğuzların var olması olarak görülmektedir. Aile içerisindeki ilişkiler ise son derece samimi ve en büyük özellik saygıya, vefaya, samimiyete ve kuvvetli bir bağa dayanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Demirbilek, Salih (2006). “Dede Korkut Oğuznâmelerinde Aile”. VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi. Gaziantep: (Kültür Bakanlığı e-kitap)
- Ergin, Muharrem (1989). Dede Korkut Kitabı 1 Giriş-Metin-Faksimile. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökyay, Orhan Şaik (1995). Dede Korkut Hikâyeleri. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Gökyay, Orhan Şaik (2000). Dedem Korkudun Kitabı. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Gönen, Sinan (2006), Dede Korkut Hikayeleri’nden Günümüze Yansıyan Evlilik Adetleri, *Milli Folklor* 18(69):62-70
- Kafesoğlu, İbrahim (2003). Türk Milli Kültürü. İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Oğuz, M. Öcal (1996). “Manas Destanı ve Dede Korkut Kitabı’nda Kardeşler Arası İlişkiler”. *Milli Folklor*, 4(31):37-41
- Özçelik, Saadettin (2016). Dede Korkut (1. Cilt) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özçelik, Saadettin (2016). Dede Korkut (2. Cilt). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim (1998). Dede Korkut Kitabı I İncelemeler-Derlemeler. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim (1998). Dede Korkut Kitabı II Aktarmalar. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Savran, Hülya (2004). “Dede Korkut Kitabı’nda Anne-Çocuk İlişkisi” Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(12): 89-103
- Şen, Semra (2003). “Oğuz Kağan Destanında ve Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın”. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Ankara, 21(123): 128
- Şen, Serkan (2008). “Dede Korkut Kitabında Kadına Yönelik Hitaplar”. *Turkish Studies*, 3(2):627-641.
- Tezcan, Semih (2001). Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tezcan, Semih, Hedrik Boeschoten (2001). Dede Korkut Oğuznameleri. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.